

Arūnas Teišerskis. Ar raidės gali sunaikinti kalbą?

Jau senokai viešojoje erdvėje diskutuojama apie tai, ar asmens tapatybės dokumentuose vardai ir pavardės galėtų būti rašomi nelietuviškomis raidėmis. Šitos diskusijos pagrindas yra tas, kad šiuo metu galiojančiuose Lietuvos įstatymuose numatyta, jog Lietuvos piliečių vardai ir pavardės dokumentuose turi būti rašomi valstybine kalba.

2015 metais vykęs XV Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Seimas priėmė rezoliuciją „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos dokumentuose“, kuri teigia, kad „lietuvių kalba yra labai sena bei unikali ir turi būti ginama nuo svetimų asmenvardžių, vietovardžių bei vandenvardžių, ir niekas neturi teisės kėsintis į tradicinį nepriklausomos Lietuvos vardyną“, ir ragino LR Seimą nepriimti įstatymo projekto XIIP-1653(2) „Dėl Lietuvos Respublikos vardų ir pavardžių rašymo dokumentuose“. Valstybinė lietuvių kalbos komisija nepritarė šiame įstatymo projekte plečiamoms išimtims, t. y. kad vardus ir pavardes būtų leidžiama rašyti nelietuviškais rašmenimis visiems to pageidaujantiems Lietuvos piliečiams, jeigu jie tik turi dokumento šaltinį. VLKK išvadose buvo teigiama, kad „Lietuvos Respublikos piliečių vardai ir pavardės asmens dokumentuose turi būti rašomi lietuviškais rašmenimis, tačiau galimos tam tikros išimtys, atsižvelgiant į dabartinės visuomenės poreikius“.

Š. m. balandžio mėnesį LR Seime įregistruotas Vardų ir pavardžių rašymo dokumentuose įstatymo projektas, kuriame numatyta leisti Lietuvos Respublikos piliečių asmens dokumentuose vardus ir pavardes pirmajame puslapyje rašyti nelietuviškomis raidėmis. Šis įstatymo projektas taip pat nebuvo palankiai

priimtas, pavyzdžiui, Vilniaus Sąjūdžio taryba išplatino pareiškimą, kuriame teigiama, kad „nepalaiko LR Seime įregistruoto Vardų ir pavardžių rašymo dokumentuose įstatymo projekto Nr.XIIIP-535, kuriame leidžiama Lietuvos Respublikos piliečio vardus ir pavardes pirmajame puslapyje rašyti nelietuviškomis raidėmis“.

PLB švietimo komisijos pirmininko Arūno Teišerskio pasiteiravome, koks yra jo požiūris į šį klausimą.

Šiuo atveju problema yra grynai lingvistų kompetencijos dalykas. O dabartinė lingvistika remiasi tuo bendru principu, kad rašyba po II pasaulinio karo buvo visuotinai ir tarptautiniu mastu standartizuota - sukurti netgi tarptautiniai standartai, kaip vienos kalbos rašybą perversi į kitos kalbos ir kitos rašto sistemos (angliškai - *script*) rašybą. Pvz., slaviškos kirilicos ir lotyniškos abėcėlės transliteracijos sistemą reglamentuoja tarptautinis standartas ISO 9, kinų-lotynų - ISO 7098, hebrajų-lotynų - ISO 259, arabų-lotynų - ISO 233 ir t.t. Kartu bendru Europos ir kitų lotyniško raidyno pagrindu sukurtas abėcėlės turinčių šalių lingvistų sutarimu buvo nustatyta, kad nebūtų skirtumų dokumentuose, lotynų abėcėlę vartojančių kalbų asmenvardžiai (t.y. vardai ir pavardės) neturėtų būti transliteruojami (t.y. perrašomi kitomis raidėmis) ir turi būti naudojamas tiksliai toks rašymo būdas, kaip ir originaliuose kitos šalis dokumentuose. O jeigu nėra techninių galimybių, diakritinius ženklus (čia tos raidės, kurios sudarytos iš standartinės lotynų kalbos abėcėlės raidžių pridėjus visokius papildomus ženklus (diakritus) - pvz.: ą, č, ę, è, į, š ir t.t.) galima rašyti tokiu simboliu, iš kurio ta diakritinė raidė sudaryta. Todėl Arūnas Teišerskis airiškose vairavimo teisėse tapo Arunas Teiserskis, o ne koks nors, atseit pagal tarimą, Ahroonas Teysherskis.

Vienintelės šalys Europoje, kurios tokio standarto šiuo metu nesilaiko, yra dvi - Lietuva ir Latvija. Kodėl? Ogi todėl, kad visas tas rašybos standartizavimo procesas vyko tada, kaip tos šalys buvo okupuotos Sovietų Sąjungos. Okupuota buvo ir Estija su Moldova, bet jos po nepriklausomybės pasielgė kitaip, nes tose šalyse buvo labai stipri kaimynų įtaka - Estijoje iš Suomijos pusės, Moldovoje - iš Rumunijos. Sovietiniais laikais buvo nustatyta norma, kad visi rašytiniai darbai turi remtis rusų kalba ir kirilicos šriftu. Sovietai rusų kalbai pritaikė tarptautines standartizavimo taisykles, o kitos rašto sistemos jiems nerūpėjo, nes daugumos užgrobtų tautų kalbas jie pervedė į kirilicą. Tas buvo padaryta visoms Azijos kalboms, netgi marionetinė Mongolija buvo perversa į kirilicą, tą sovietai padarė okupuotoje Karelijoje, vietinį suomių dialektą pavadinę karelių kalba ir pervedę į

kirilicą, tas pats atsitiko ir Moldovoje, kur rumunų kalbos dialektas buvo pavadintas moldavų kalba ir irgi pervestas į kirilicą. Tačiau aktyvus nacionalizmas ir svarbūs kompartijos užtarėjai Maskvoje leido gruzinams ir armėnams išlaikyti savo raštą, o Baltijos šalyse po II pasaulinio karo vykęs stiprus partizaninis ir rezistencinis judėjimas lėmė tai, kad sovietai pabijoję sukurti dar vieną priežastį vietiniams gyventojams nekęsti okupacinės valdžios.

Tačiau sovietiniais metais Baltijos šalims buvo iš Maskvos „nuleista“ norma, jog visa rašyba lietuviškai, latviškai ir estiškai rašomuose dokumentuose turėjo remtis rusų kalba ir transliteracija iš kirilicos. Tada pavardės net iš vokiečių ar anglų kalbos pirma turėjo būti perverčiamos į rusų kalbą ir rašybą, o tik tada iš rusiškos rašybos – į lietuvių, latvių ar estų. Taip iš žymaus vokiečio Goethe atsirado „Gëtė“, nors pagal tarimą turėtų būti lyg ir Giotė – tačiau rusų kalboje garsas „io“ arba vokiškas „oe“ ar „ö“ rašomas „ë“ (E su dviem taškeliais), ką į lietuvių kalbą mūsų sovietiniai kalbos specialistai pervedė nubraukę vieną taškelį ir pavertę tą raidę lietuviška „ė“, kuri nors ir panaši į rusišką „ë“, bet tariama visiškai kitaip. To paties „likimo“ sulaukė ir austrų kvantinės fizikos specialistas E. Schrödinger – lietuviškuose vadovėliuose jis tapo Šrėdingeriu. Taip buvo sudarkytos daugybės užsienio žymių žmonių pavardės ir vardai. Nors, tiesa, po nepriklausomybės politikas G. Schröder jau tapo Šrioderiu, o ne Šrėderiu.

Ta sistema „lietuviškai pagal tarimą“ rėmėsi, iš vienos pusės, sena, iš XIX a. atėjusia idėja, jog kalba „kaip tariasi, taip ir rašosi“, iš kitos pusės, sovietų primesta mūsų tautai idėja, jog lietuvių kalba sovietinėje tėvynėje yra antrinė – einanti po rusų kalbos. Todėl Baltijos šalių kalbų jokia tarptautinė rašybos standartizacija, tuo metu vykusi pasaulyje, nepasiekė. Nes sovietiniai ideologai tam nematė jokio tikslo. Mūsų kalbos turėjo išnykti. Jas turėjo pakeisti rusų kalba, kad daugiau tuose kraštuose nebebūtų jokio nacionalizmo ar pasipriešinimo sovietizacijai.

Ir staiga – nepriklausomybė! Estija staigiai atsikratė tos sovietinės rašybos tvarkos ir priėmė tarptautinius standartus. Moldova dar daugiau – atsikratė rusiškos kirilicos, grąžino rumunišką abėcėlę ir priėmė šiuolaikinius pasaulyje visuotinai taikomus rašybos standartus. O Lietuva su Latvija užstrigo. Matyt, tą lėmė ir tai, kad dalis kalbininkų, kurie sovietmečiu kolaboravo menkindami savo kalbas, taip ir liko dirbti – o pripažinti savo klaidų ir kolaboravimo labai nesinorėjo. Todėl tas reikalas dėl suprantamų priežasčių tiesiog nebuvo labai viešinamas. Visi ginčai ta tema, buvo beveik nematomi plačiosios visuomenės,

vyko giliai akademinuose sluoksniuose tarp kalbininkų – ar čia pereiti į XXI amžių, ar taip ir likti XIX? Tačiau netrukus tą klausimą į viešumą iškėlė Lietuvos lenkų politikai – ir štai tada užsisuko didžiulė politinė karuselė, kuri nei į kokius nors standartus, nei į tai, kas kada ir kokiais tikslais buvo keičiama, jau nebekreipė dėmesio. Dabar apie tai kalba kas tik netingi, o skirtingos lingvistų grupės („pagal tarimą“ ar „pagal šiuolaikinius standartus“), kurių idėjos tik pritaikomos atitinkamai politinei darbotvarkei, tiesiog tapo įrankiais politinių oponentų rankose. Politikai sugebėjo viską apversti aukštyn kojomis – dabar sovietų primesta rašybos tvarka buvo pavadinta „patriotine“, o visi, kurie ragina pasekti estų bei moldavų pavyzdžiu ir atsisakyti tos link nutautinimo vedusios tvarkos, buvo išvadinti tautos išdavikais bei lietuvių kalbos žudikais. Nors iš tikrųjų tas pats J. Jablonskis, sukūręs dabartinę lietuvišką abėcėlę, savu laiku rekomendavo, kad kitų kalbų vardai ir pavardės turi būti rašomi pagal originalios kalbos rašybą, net ir naudojant tuos simbolius, kurie jo nebuvo įtraukti į lietuvių kalbos abėcėlę. Bet ar dabar besiginčijantiems politikams ir juos remiantiems aktyvistams berūpi kažkokio ten su didžiąja politika nesusijusio J. Jablonskio nuomonė?

Kalbino Virginija Grybaitė

pasauliolietuvis.lt

Mielai pasidalysime svetainėje ir žurnale skelbiamais tekstais ir nuotraukomis, tik prašome nurodyti informacijos šaltinį ir autorius.

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

